

OBRAZOVANJE
ZA
DEMOKRATSKO
GRAĐANSTVO I
LJUDSKA
PRAVA

2013

Iskustva iz Hrvatske,
Mađarske, Crne Gore i
Rumunije

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

Implemented
by the Council of Europe

Ova brošura je nastala kao rezultat projekta „Propusnica za demokratiju: podrška nastavnicima u pripremi učenika za aktivno građanstvo”, pod pokroviteljstvom Evropske unije i Savjeta Evrope. Ona izražava mišljenja autora, što nije neophodno i mišljenje Savjeta evrope ili Evropske unije.

Autori:

Poglavlje I: Vedrana Spajić-Vrkaš, Nevenka Lončarić Jelačić, Tomislav Ogrinšak

Poglavlje II: Sara Kun-Hatony, MártonBodó, ZoltánCsapodi, Gabriella Kállal, Mária Sz. Pákozdi

Poglavlje IV: Bojka Đukanovic, Vidosava Kašćelan

Poglavlje V: Simona Velea, Laura Căpiță, Angela Teșileanu, EugenStoica

UVOD

Moto:
„Ne može biti svakodnevne demokratije bez svakodnevnog građanstva¹“

Ova brošura je nastala kao rezultat projekta pod nazivom „Propusnica za demokratiju: podrška nastavnicima u pripremi učenika za aktivno građanstvo“ pod pokroviteljstvom Evropske komisije i Savjeta Evrope, a u okviru Šeme pilotskih projekata pod nazivom *Ljudska prava i demokratija na djelu*. Projekat sprovode:

- Mađarski institut za pedagoška istraživanja i razvoj (Mađarska, koordinator projekta);
- Hrvatska agencija za odgoj i obrazovanje (Hrvatska, partner);
- Institut za pedagoške nauke (Rumunija, partner);
- UNESCO katedra za obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, jedinica Filozofskog fakulteta, Univerzitet Crne Gore (Crna Gora, uz tehničku pomoć Civitas Montenegro centra).

Imajući u vidu sve veću potrebu za obrazovanjem u oblasti građanstva i ljudskih prava, i ključnu ulogu škole u pripremi mlađih da budu „svakodnevno dobri građani“, ovaj projekat je namijenjen obrazovnim sistemima i društvenim zajednicama putem: omogućavanja razmjene informacija i primjera dobre prakse; povećanja vidljivosti Obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava (EDC/HRE) i buđenja svijesti o ulozi svih nastavnika u podršci građanskom vaspitanju; uvođenja više pilotskih modula za stručno obrazovanje nastavnika u oblasti EDC/HRE; snimanja filma koji će promovisati EDC/HRE. Glavni focus ovog projekta su nastavnici i njihovo usavršavanje. Čvrso se vjeruje da nastavnici koji steknu vještine iz oblasti EDC/HRE postaju generalno bolji pedagozi, zbog toga što će se više angažovati da budu usmjereni na učenike, biće pristupačniji i aktivniji.

Ova brošura daje sliku EDC/HRE u Hrvatskoj, Mađarskoj, Crnoj Gori i Rumuniji, otkrivajući trenutno stanje EDC/HRE, i identificujući primjere dobre prakse i aktere u ovoj oblasti. Na taj način, ona ima moć da utiče na pedagoške politike i odluke na makro-nivou, ali i na lokalne odluke i postupke. Ona otkriva kako se obrazovanje iz oblasti građanstva i ljudskih prava uklapa u čitavi niz situacija, od formalnog do neformalnog i informalnog učenja, od učenja u okviru predmeta do kroskurikularnih pristupa ili pristupa na nivou škole.

Obrazovanje u oblasti građanstva i ljudskih prava je kompleksan pojam. U ovoj brošuri ćemo koristiti definiciju koju je 2010. godine usvojilo 47 zemalja, članica Savjeta Evrope, u pravnom dokumentu pod nazivom „Povelja Savjeta Evrope o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava“. Gore navedena dva pojma su tjesno vezana, imaju iste ciljeve i prakse.

Nadamo se da će ova brošura istaći važnost i kompleksnost EDC/HRE, kao i odlučujuću ulogu škole u oblikovanju mlađih generacija, prenošenju kulturnih, moralnih i građanskih vrijednosti i u stvaranju osnova za nove društvene promjene.

---

¹ R. Nader, Teaching the <Other Half> of Democracy's Stories, in Education Week, April 7, 1993

Obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava u HRVATSKOJ

Političko-pravni kontekst

Normativna osnova za razvoj obrazovanja za demokratsko građansvo i ljudska prava (EDC/HRE) u Hrvatskoj sastoji se od niza pravnih i političkih dokumenata, počev od Ustava koji propisuje da su sloboda, jednakost, socijalna poravda, poštovanje ljudskih prava i vladavina zakona *inter alia* najviše vrijednosti hrvatskog ustavnog portka. Od kraja 1990-tih, ovi principi su postepeno ugrađivani u obrazovne zakone, od Zakona o predškolskom odgoju i naobrazbi (1997), preko Zakona o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (2000), Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (2003), Zakona o obrazovanju odraslih (2007) do Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2008). Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi posebno predviđa da škole treba da obrazuju učenike u skladu sa ljudskim pravima i pravima djeteta, i da ih je potrebno pripremiti za multikulturalni svijet, kao i za aktivno i odgovorno učešće u njemu. Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju proklamuje da su poštovanje i afirmacija ljudskih prava, kao i društvene odgovornosti za akademsku zajednicu, osnovni visokog obrazovanja u Hrvatskoj. Na sličan način, Zakon o obrazovanju odraslih (2007) zahtijeva da obrazovanje odraslih u Hrvatskoj priprema odrasle za aktivno građanstvo.

U skladu sa ovim, od početka 2000-tih svi najvažniji strateški nacionalni dokumenti, uključujući EDC/HRE, za cilj imaju sljedeće: Nacionalni plan aktivnosti za prava i interes djece (2006-2012.); Nacionalni program za Rome iz 2002 i Dekadu inkluzije Roma (2005-2015.); Nacionalnu politiku za ravnopravnost spolova (2006-2010.; 2011-2015.); Nacionalnu strategiju stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva (2006-2011.; 2012-2016.); Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava (2008-2011.; 2013-2016.-nacrt); i Nacionalni program za mlade 2009-2013.

EDC/HRE je postao važan dio novijih dokumenata kreiranih da bi se poboljšao kvalitet hrvatskog obrazovnog sistema, uključujući Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (NOK), iz 2010. godine. NOK je izrađen u skladu sa EU Preporukama za ključne kompetencije za cjeloživotno učenje. On vidi obrazovanje kao instrument za razvoj generalnih, transverzalnih i užih kompetencija i propisuje da rezultati učenja treba da se postižu kroz sedam oblasti (uključujući društvene i humanističke nauke), šest obaveznih kroskurikularnih tema (uključujući građansko obrazovanje) i četiri obrazovna ciklusa (od 1-4., 5-6. i 7-8. razreda osnovne škole i 1-2. razreda srednje škole).

NOK je dao novi zamah razvoju EDC/HRE. On definiše ključne obrazovne vrijednosti (znanje, solidarnost, identitet i odgovornost), principe (uključujući podjednake obrazovne mogućnosti za sve; poštovanje ljudskih i dječjih prava; poštovanje kulturnih razlika, inkluziju i demokratsko donošenje odluka, evropsku dimenziju i profesionalnu etiku), kao i generalne ciljeve i ciljeve za svaku obrazovnu oblast.

NOK takođe definiše građansku kompetenciju kao jedan od ključnih ciljeva učenja, koja se progresivno razvija kroz četiri ciklusa, i kroz društvene i humanističke oblasti, i kroz Građansko obrazovanje koje se uvodi kao obavezna kroskurikuralna oblast. Glavni cilj društvenih i humanističkih oblasti je doprinos razvoju učenika kao autonomnih, angažovanih i ogovornih pojedinaca, što se postiže kroz dvije šire oblasti: Građani i demokratija i Osnovna ljudska prava i dužnosti.

Doprinos Građanskog obrazovanja kao obaveznog kroskurikularnog predmeta EDC/HRE-u je očigledan. Njegov glavni cilj je priprema učenika za aktivni i produktivan građanski život. To *inter alia* obuhvata unaprjeđenje znanja, vještina i stavova kod učenika koji su bitni za demokratsko građanstvo; poboljšanje njihove demokratske svijesti i promovisanje njihovog aktivnog i odgovornog učešća u demokratskom razvoju njihovih škola, lokalnih zajednica i društva, kao i njihov doprinos rješavanju globalnih problema oslanjanjem na demokratske principe, pravdu i mir.

Principi i smjernice NOK-a koje su vezane za EDC/HRE su u toku 2011. godine korišćene kao osnova za razvoj prvog hrvatskog Kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja (GOO).

Nastavni plan i program

Polazna tačka razvoja GOO-a je bilo shvatanje se građansko obrazovanje, prije svega, treba posmatrati kao instrument koji koriste škole da bi efikasno odgovorile na potrebe demokratskog društva za kompetentnim građaninom. Na kraju, ciljevi, svrhe, sadržaji i metode GOO-a su definisane imajući u vidu ne samo rezultate istraživanja, već i u skladu sa tim što se podrazumijeva pod ključnim crtama kompetentnog građanina, t.j. političkog subjekta koji aktivno doprinosi demokratskom razvoju svih zajednica čiji je on/ona član svojom emancipovanošću, ogovornošću i zalaganjem.

GOO definiše tri tipa zajednica kojima učenik pripada: (1) *neposredna zajednica* (učionica, škola i lokalna zajednica); (2) *nacionalna zajednica* (država), i (3) *evropska i globalna zajednica*. Učenik se posmatra kao građanin, tj. kao nosilac određenih prava i odgovornosti u svakoj od ovih zajenica. U skladu s ovim, GOO ima za cilj da postepeno formira učenika kao aktivnog i odgovornog građanina u učionici, školi i lokalnoj zajednici (1. ciklus: od 1-4. razreda osnovne škole), nacionalnoj zajednici (2. i 3. ciklus: 5-6. i 7-8. razred osnovne škole), i evropskoj i globalnoj zajednici (4. ciklus: 1-2. razred srednje škole). Za svaki obrazovni ciklus GOO definiše ciljeve učenja uklapajući u njih dvije dimenzije: funkcionalnu i strukturalnu. Funkcionalna dimenzija uključuje tri međuzavisne poddimenzije: znanje i razumijevanje; vještine i dispozicije; vrijednosti i stavove. Strukturalna dimenzija uključuje pet poddimenzija: ljudska i zakonska prava, političku, socijalnu,(inter)kulturalnu, ekonomsku i ekološku. To znači da npr. u prvom ciklusu, učenik stiče znanja, razvija vještine, i uči vrijednosti ličnog dostojanstva, ljudskih prava, jednakosti i vladavine zakona; demokratskog donošenja odluka i upravljanja; društveno-prihvatljivog ponašanja, uključujući timski rad, mirnog razrješenja konflikta i solidarnosti; (inter)kulturalne (samo)svjijesti, senzitivnosti i dijalogu; socijalno odgovorne ekonomije i preduzetništva, zaštite potrošača; održivog razvoja itd.

Osim definisanja ciljeva obrazovanja za aktivno građanstvo u smislu ostvarljivih ishoda, GOO preporučuje niz aktivnih metoda učenja koje se baziraju na principima učešća, interakciji, rješavanju problema, istraživanju i saradnji, kao i na nizu pristupa evaluaciji rezultata učenja koji se baziraju prvenstveno na principu praćenja procesa učenja.

GOO bi trebalo da bude integriran u škole putem četiri pristupa: kroskurikularnog, ekstrakurikularnog, istraživačkih projekata koji povezuju školu i lokalnu zajednicu i putem pojedinačnih predmeta. Kroskurikularni, ekstrakurikularni i pristup istraživačkih projekata u zajednici su obavezni od prvog do četvrtog ciklusa. U trećem ciklusu (7. i 8. razred osnovne škole) GOO može biti uveden kao izborni predmet, dok se u četvrtom ciklusu (1. i 2. razred srednje škole) očekuje da on bude obavezni školski predmet. Uz to, GOO takođe predviđa mogućnost obrazovanja za aktivno građanstvo kroz takozvane tematske module, kao što su *Osnovi demokratije*, *Rodna ravnopravnost*, *Razvijanje identiteta*, *Medijacija i međunarodno humanitarno pravo*. Moduli pomažu studentima da detaljnije uče o određenim temama GOO-a. Implementacija modula nije obavezna u trećem i četvrtom ciklusu. Zastupanjem različitih pristupa učenju aktivnog građanstva, od GOO-a se očekuje da će da doprinese ne samo kao sredstvo osnažavanja učenika, nego i kao osnova za promjenu atmosfere u školi, upravljanja školom i odnosa na nivou škola -zajednica.

Nacrt GOO-a je recenzirao značajan broj nastavnika, naučnih radnika, predstavnika građanskog društva, roditelja i učenika. U avgustu 2012. godine, Ministarstvo obrazovanja donijelo je odluku o dvogodišnjoj pilotskoj imlementaciji GOO-a u 8 osnovnih i 4 srednje škole. Polovinu škola je izabrala Agencija za odgoj i obrazovanje (AZOO), a drugu polovinu Mreža mlađih Hrvatske i njihovi partneri u IPA² projektu „Uvođenje nove ere ljudskih prava i demokracije u hrvatske škole“. Praćenje i evaluacija implementacije GOO-a izvodi se kao koprojekat Nacionalnog centra za vanjsko procjenjivanje obrazovanja, Istraživačko-obrazovnog centra za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta, Agencije za odgoj i obrazovanje, Mreže mlađih Hrvatske, Centra za mir i nenasilje i GONG-a (Građani organizirano nadziru glasovanje).

Obuka nastavnika

Prvi seminari za obuku nastavnika organizovani su 1998. godine da bi obučili predškolske, osnovnoškolske i srednješkolske nastavnike za implementaciju Nacionalnog programa zaštite i promicanja ljudskih prava. Od tada, Agencija za odgoj i obrazovanje (AZOO) svake godine organizuje seminare i radionice na temu EDC/HRE i na nacionalnom i na lokalnom nivou, kao sastavni dio obaveznog stručnog obrazovanja nastavnika. Obuka ima za cilj razvijanje znanja i vještina nastavnika neophodnih za predavanje EDC/HRE, i to primjenom kroskurikularnog i ekstrakurikularnog pristupa koji se obično kombinuju sa projektima učenika iz oblasti EDC/HRE. Osim EDC/HRE, nastavnici se obučavaju za druge oblasti, uključujući mirno razrješenje konflikta, medijacije, simulacije suđenja i druge vrste simulacije, interkulturnalnog obrazovanja, obrazovanja za toleranciju, pravnog i globalnog obrazovanja. Treneri za nastavnike koje angažuje Agencija za odgoj i obrazovanje dolaze iz različitih akademskih sfera, kao što su univerzitet, naučne institucije i civilni sektor. Posljednjih godina, sve je prisutnija tendencija angažovanja nastavnika sa iskustvom i nacionalnih EDC/HRE koordinatora kao trenera. NVO sektor organizuje jedan broj seminara i radionica za obuku nastavnika iz EDC/HRE i sličnih oblasti, od kojih su samo neki prihvaćeni i odobreni od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i integrисани u sistem obaveznog stručnog obrazovanja nastavnika. Uz to, neki pedagoški fakulteti nude praktične stručne predmete za obuku budućih nastavnika koji su manje ili više povezani sa EDC/HRE.

Ipak, tek sa finalizacijom GOO-a počelo se sistematicnije baviti pitanjem nastavničkih kompetencija za promovisanje aktivnog građansatva u školama, kao i pitanjem obuke nastavnika. Iako GOO ne nudi iscrpne smjernice po pitanju obuke nastavnika, on u glavnim crtama ističe neke ključne kompetencije nastavnika i definiše principe na kojima treba da se bazira obuka nastavnika za implementaciju GOO-a. Kompetencije se kreću od poznavanja

² Instrumenti za predpristupnu pomoć

koncepata i metoda GOO-a, do vještina koje su neophodne za uspješnu implementaciju, uključujući kroskurikularno planiranje koje se bazira na očekivanim rezultatima, participativne i kolaborativne metode učenja i predavanja, rješavanje kontroverznih pitanja, iskustveno učenje, upravljanje razredom, strategije praćenja i evaluacije itd.

Prije pilotske implementacije GOO-a, organizovana je serija seminara za obuku nastavnika od strane Agencije za odgoj i obrazovanje i od strane partnera na IPA projektu „*Uvođenje nove ere ljudskih prava i demokracije u hrvatske škole*“. Cilj ovih seminara bio je da se nastavnici upoznaju sa filozofijom, sadržajem i metodologijom GOO-a, da bi se oni pripremili za njegovu implementaciju u svojim školama. Podaci o rezultatima obuke su sakupljeni kao dio monitoringa i evaluacije prve godine pilotske implementacije GOO-a, i oni će biti objavljeni u konačnom izvještaju do kraja 2013. godine.

Ocenjivanje

Paralelno sa eksperimentalnom implementacijom novog plana i programa za građansko obrazovanje, pripremljen je i novi pristup za procjenu građanskih kompetencija. Metode ocjenjivaju treba da budu u skladu sa metodama učenja: novi kurikulum zahtjeva od nastavnika da uključe iterdisciplinarne strategije koje primjenjuju veze između predmeta u školi, kao i između školskog učenja i svijeta van škole kakve su lokalna, nacionalna i globalna zajednica i svijet rada.

U skladu sa ovim pristupom, holističke metode ocjenjivanja se razvijaju da bi pokazale kreativnost, kooperaciju, donošenje odluka i kroskurikularne dimenzije građanske kompetencije.

Uloga nevladinog sektora i organizacija za mlade

Kao što smo prethodno i naglasili, mnoge nevladine organizacije i organizacije za mlade su bile značajna podrška i doprinos razvoju EDC/HRE u Hrvatskoj od početka 1990-tih. One su kreirale brojne programe za EDC/HRE i srodne oblasti za učenike i nastavnike, i sarađivale sa brojnim školama na svim nivoima. Pravni kontekst koji im dozvoljava učešće u obrazovanju je ostvaren Odlukom o osnivanju Savjeta za razvoj civilnog društva iz 2009. godine. Savjet je savjetodavno tijelo Hrvatske vlade kojem logističku i administrativnu pomoć pruža Ured za saradnju sa NVO sektorom Republike Hrvatske. Savjet ima za cilj unaprjeđenje saradnje između Vlade i civilnog društva u toku implementacije Nacionalne strategije stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva. Međutim, uslijed nedostatka akreditovanosti obrazovnih programa nevladinog sektora, samo nekolicina takvih programa su priznati i odobreni od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i integrисани u sistem obaveznog stručnog obrazovanja nastavnika.

GOO je donio promjene u odnosima između onih koji pružaju formalno i onih koji pružaju neformalno obrazovanje. On je recenziran od strane svih glavnih NVO koje su aktivne u oblasti EDC/HRE. Mreža mladih Hrvatske, zajedno sa organizacijom GONG i Centrom za mirovne studije, je bila ključni partner u svim fazama pilotske implementacije GOO-a, uključujući obuku nastavnika koja prethodi implementaciji, razvoj niza instrumena za monitoring i evaluaciju implemantacije, prikupljanje podataka u školama, statističku obradu i pisanje izvještaja prve faze pilotske implementacije. Osim toga, Centar za mirovne studije je nedavno objavio priručnik za nastavnike o implementaciji GOO-a, dok su neke NGO uključene u razvoj određenih modula, poput *Modula o rođnoj ravnopravnosti*.

Istraživanje

Istraživanje u oblasti EDC/HRE ima dugu istoriju u Hrvatskoj. Rezultati, posebno oni Istraživačko-obrazovnog centra za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta na univerzitetu u Zagrebu, služili su kao osnova za razvoj EDC/HRE programa, kao i za opravdanje potrebe za integraciju EDC/HRE u školi. Na primjer, istraživanje u oblasti EDC/HRE među osnovnoškolskim i srednjoškolskim učenicima, njihovim nastavnicima i roditeljima dalo je podstrek razvoju Nacionalnog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava 1998. godine; Pregledno istraživanje politika o EDC-u i upravljanju različitostima u Hrvatskoj kao dio Južnoevropske studije iz 2011. i njen nastavak, kao i projekat iz 2003. godine Od politike do efikasne prakse kroz osiguranje kvalitata u EDC/HRE, obje sprovedene *inter alia* pod pokroviteljstvom Savjeta Evrope, rezultirale su opštom raspravom o potrebi da EDC/HRE postane sastavni dio strategije obrazovne reforme; s druge strane, istraživanje o znanju i stavovima univerzitetskih studenata postalo je osnova za razvoj prvog Sveučilišnog hrvatskog kurikuluma za ljudska prava i demokratsko građanstvo 2006. godine.

Neki noviji projekti, uključujući projekt „Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama: teorija i praksa“ sproveden 2010. godine od strane Centra za ljudska prava u Zagrebu, zatim studiju političke socijalizacije „Odgaja li škola dobre građane“ sprovedenu od strane GONG-a i Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Zagrebu 2011. godine, kao i istraživanje iz 2009. godine o znanju i stavovima u EDC/HRE i o političkoj/građanskoj kulturi srednjoškolskih učenika u Hrvatskoj u kontekstu regionalne studije kojom koordinira CIVITAS Bosne i Hercegovine, dali su bogate osnove za razumijevanje prednosti i prepreka u promovisanju EDC/HRE u Hrvatskoj. Na primjer, rezultati projekta koji je izведен u Hrvatskoj u sklopu regionalnog projekta CIVITAS Bosne i Hercegovine potvrđili su da se građanske vrijednosti, ljudska prava i demokratija uče u hrvatskim školama kroz više obaveznih predmeta, ali se ispostavilo da izbor sadržaja, metoda i strategija za časove i dalje više ima za cilj ispunjavanje obaveze nego li emancipaciju. Utvrđeno je da je neuspjeh srednjih škola da pripreme svoje učenike za spremni, angažovani i samoekspressivni vid grđanstva povezan sa nižim nivoom upotrebe aktivnih, participativnih, i istraživačkih metoda učenja, izbjegavanjem bavljenja kontroverznim pitanjima što poboljšava multiperspektivno viđenje, kritičko mišljenje, i stoga slabije razvijenu saradnju između škole i zajednice.

Rezultati istraživanja su korišćeni za konceptualizaciju i strukturiranje GOO-a u periodu od 2011-2012. godine. Nakon odluke ministra obrazovanja da odobri pilotsku primjenu GOO-a u 8 osnovnih i 4 srednje škole, razvijena je istraživačka metodologija za praćenje i evaluaciju implementacije. U ovu svrhu, razvijen je kompletan niz pristupa i instrumenata koji su uzimali u obzir mjerjenje *inputa* (kavantitativno: upitnici za učenike i nastavnike), *procesa* (kvalitativno: polustrukturirani grupni intervjuji sa predstavnicima učenika i nastavnika i polustrukturirani pojedinačni intervjuji sa direktorima škola), i *rezultata* (kvantitativno: upitnici za učenike i nastavnike). Praćenje i evaluacija implementacije GOO-a sprovedena je imajući u vidu sljedća četiri opšta cilja: (a) provjera funkcionalne i strukturalne dimenzije GOO-a; (b) identifikacija prednosti i prepreka u procesu implementacije na nivou učionice i škole i izdvajanje primjera dobre prakse; (c) razvoj indikatora kvaliteta; i (d) identifikacija efikasne metodologije za praćenje i evaluaciju predavanja i učenja u školi.

Preliminarni rezultati praćenja i evaluacije su ohrabrujući. Oni, *inter alia*, ukazuju da je GOO prihvaćen od strane značajnog broja nastavnika i učenika kao inovativno sredstvo za „cjeloživotno“učenje, kao i da je poboljšao građansku svijest učenika, povećao njihovo učešće u donošenju odluka u školi i njihovu odgovornost prema drugima, prema školi i lokalnoj zajednici. Uz to, ovi rezultati su doveli do boljeg razumijevanja uloge škole u razvoju aktivnog građanstva

među nastavnicima, i do njihove bolje saradnje pri planiranju svojih časova u ovoj oblasti. Na kraju, čini se da implementacija GOO-a zaista doprinosi demokratizaciji atmosfere u školi i demokratizaciji školskog upravljanja.

Primjeri dobre prakse

Osim značajnog broja osnovnih i srednjih škola koje su razvile originalne pristupe da bi pripremile svoje učenike za aktivno građanstvo, postoje dodatna dva primjera dobre prakse koja bismo željeli da istaknemo:

- **Simulacija suđenja** za učenike srednje škole – simulacija pravnih procedura kroz koje učenici razvijaju demokratsku pravnu pismenost, tj. znanje, vještine i vrijednosti vladavine zakona, uključujući značenje pravne moći u demokratiji, ulogu sudija, proceduru pred sudom i sudske presude.

<http://mod.carnet.hr/index.php?q=watch&id=1365> <http://mod.carnet.hr/index.php?q=watch&id=1364>.

- **Simulacija hrvatskog parlamenta** za učenike srednjih škola- priprema učenika za vođenje diskusije u parlamentu kroz koju učenici biraju i debatuju na određenu temu koja je relevantna u njihovom životu, npr. problem nezaposlenosti mladih, poslije čega odlučuju o konkretnim mjerama koje je potrebno preuzeti, kao i o preporukama za poboljšanje određene javne politike.

<http://itv.sabor.hr/itvevents/asx.axd?ID=6>.

OBRAZOVANJE ZA DEMOKRATSKO GRAĐANSTVO I LJUDSKA PRAVA U MAĐARSKOJ

Političko-pravni kontekst

Zakon o nacionalnom obrazovanju (2011, CXC) ima za cilj „da kreira sistem državnog obrazovanja koji doprinosi harmoničnom mentalnom, fizičkom i intelektualnom razvoju djece i mladih kroz svjestan razvoj njihovih vještina, sposobnosti, znanja, spretnosti, emocionalnih i voljnih karakteristika i kulturno obrazovanje koje odgovara njihovom uzrastu, tako edukujući ljude i odgovorne građane koji su vrli i sposobni za nezavistan život, kao i za postizanje svojih ciljeva, usklađujući pri tom privatne interese sa opštim. Njegov visoki prioritet je sprječavanje širenja društvenog jaza i promovisanje talenta obrazovnim sredstvima“.

Nastavni plan i program

U osnovnoškolskom i srednješkolskom obrazovanju, troslojna struktura konstituiše kompletan okvir kurikularnih pitanja:

- **Osnovni nacionalni kurikulum** (NCC) se izdaje u obliku vladinog dekreta. On daje osnovne principe, specifikuje obavezne i zajedničke ciljeve obrazovnog/nastavnog rada u generalnoj (nestručnoj) fazi obrazovanja. On se fokusira na usvajanje ključnih kompetencija koje su potrebne za cjeloživotno učenje. Uz to, u stručnom obrazovanju postoji Centralni program stručnih predmeta izdat u skladu sa Zakonom o stručnom obrazovanju. On ne uključuje detalje o implementaciji principa i ciljeva.
- **Okvirni kurikulum je taj koji razrađuje detalje implementacije NCC-a. Nekoliko okvirnih kurikuluma se centralno izdaje za različite obrazovne kontekste.** Oni se razvijaju u skladu sa NCC-om od strane Mađarskog instituta za obrazovno istraživanje i razvoj i odobrava ih ministar. Služe kao osnova za razvoj Lokalnih kurikuluma.
- Na institucionalnom nivou, **lokalne kurikulume** razvijaju škole u skladu sa odredbama Osnovnog nacionalnog kurikuluma i relevantnog Okvirnog kurikuluma. Lokalni kurikulum uzima u obzir lokalne okolnosti i uslove.

Osnovni nacionalni kurikulum je najvažniji dokument koji reguliše sadržaj državnog obrazovnog sistema. On određuje razvojne oblasti, obrazovne ciljeve i zadatke, vrijednosti nacionalnog obrazovnog sistema i sadržaj predmetnih oblasti. Imajući ovo u vidu, društvena i građanska kompetencija se „bazira na poznавању појмова демократије и грађанства, грађанских права, као и пуног поштовања људских права“.

U skladu sa novim NCC-om (Osnovnim nacionalnim kurikulumom), koji stupa na snagu od 1. septembra 2013. godine „obrazovni i nastavni proces i obrazovanje moraju konstantno biti u skladu sa [...] „zakonom ustavne države, principom poštovanja života i ljudskog dostojanstva, sa srodnom slobodom savjesti i religijom, kao i sa međunarodnim konvencijama za zaštitu planetе

Zemlje, ljudskih bića, prirode i kulture .”³ Dalje, NCC naglašava da je „osnova funkcionisanja demokratske ustavne države, javnog života koji je izgrađen na vladavini zakona učešće građana, ojačavanje nacionalne savjesti i kohezije, harmonizovanje pojedinih ciljeva zajedničkog dobra. Ovo aktivno ponašanje građana se karakteriše poštovanjem zakona, poštovanjem pravila suživota, ljudskog dostojanstva i ljudskih prava, nenasilja i pravde”.

NCC uvršćuje društvene i građanske kompetencije u **ključne kompetencije** koje je potrebno poboljšati (navodeći da se „pozitivni stavovi baziraju na punom poštovanju ljudskih prava, uključujući poštovanje jednakosti, demokratije i religijskih i etničkih različitosti”) i, u skladu sa ovim, on integriše kurikulum „obrazovanja za međunarodno razumijevanje” u različita polja obrazovanja.

Zbog svoje važnosti, ova tema je uključena u sve djelove kurikuluma, kao **opšti obrazovni cilj**. Obrazovni ciljevi se sprovode na brojnim nivoima regulacije sadržaja i realizuju se u procesu javnog obrazovanja na sljedeći način:

- integrišu se u razvojne zahteve i sadržaje različitih oblasti obrazovanja i predmeta;
- mogu postati djelimična polja predmeta ili se pojaviti kao nezavisni predmeti koji se uklapaju u lokalni školski kurikulum;
- u nižim razredima oni obezbeđuju teme za rad nastavnika, a u višim razredima daju teme, prije svega, za napredne časove;
- određuju teme, situacije za poboljšanje kod ostalih aktivnosti u školi i programa koji se izvode van nastavnog okvira.

OSNOVNI NACIONALNU KURIKULUM	
Razvojne oblasti	Ključne kompetencije
Etika Osjećaj nacionalne pripadnosti; patriotsko obrazovanje Obrazovanje za demokratsko građanstvo Razvoj samopoznavanja i vještina zajednice Obrazovanje o fizičkom i mentalnom zdravlju Obrazovanje za porodični život Odgovornost, voluntiranje Održivost i ekološka svijest Profesionalno usmjeravanje Finansijsko i ekonomsko obrazovanje Medijska pismenost Učenje radi učenja	Komunikacija na maternjem jeziku Komunikacija na stranim jezicima Matematička kompetencija Kompetencija u oblasti prirodnih nauka i tehnologiji Digitalna kompetencija Socijalne i građanske kompetencije Osjećaj inicijative i preduzetništva Estetska i umjetnička svijest i izraz Efikasno i nezavisno učenje

Oblast *Čovjek i društvo* sadrži sljedeće predmete: istoriju, moral i etiku, građansko obrazovanje, društvo i ekonomiju, poznavanje domovine, naciju i nacionalnu kulturu.

Društvene i građanske kompetencije se obrađuju na časovima ovih predmeta, na svim nivoima javnog obrazovanja. Takozvani razredne nastave takođe razvijaju ove kompetencije.

Uz navedene teme, pitanje mira i ljudskih prava se pojavljuje u predmetnoj oblasti *Čovjek i priroda* u NCC-u, a i kao integralni dio obrazovnih ciljeva održivosti i ekološke svijesti.

³Vladin dekret br. 10/2012 (VI. 4.) o publikaciji, predstavljanju i sprovođenju Osnovnog nacionalnog kurikuluma

Na kraju, ovo pitanje se uključuje (u različitim aspektima) od 1-12. razreda opšteg plana i programa iz hemije, biologije i geografije koji takođe pripadaju ovoj predmetnoj oblasti. Na primjer, kroz temu vode (zaštita vode, bezbjednost piće vode), učenici takođe raspravljaju o pitanjima ljudskih prava na časovima bio nauka.

Obuka nastavnika

Prema dekretu ministarstva (Br. 8/2013) o rezultatima i programskim zahtjevima početnog obrazovanja nastavnika, svi budući nastavnici treba da budu spremni za obrazovne zadatke koje predviđa NCC i okvirni kurikulumi i u obavezi su da prenose nihove sadržaje, kompetencije i vrijednosti koristeći efikasne nastavne metode.

Kontinuirano profesionalno usavršavanje je obavezno u Mađarskoj, ali samu obuku bira nastavnik na osnovu godišnjeg plana za profesionalni razvoj koji kreiraju direktor i nastavnici škole. Akreditovani seminari za trening nastavnika, uključujući programe srodne građanskom obrazovanju, nude nevladine organizacije, institucije visokog obrazovanja i državne institucije.

Ocenjivanje

Sposobnosti i napredak učenika nastavnici redovno ocjenjuju u toku školske godine. Učenici dobijaju izvještaj o napretku polovinom i na kraju polugodišta u svakom razredu. Ovo je obično ocjena na skali od 1 do 5, pri čemu je 5 najviša, 2 je prelazna, a 1 je neprelazna ocjena. Međutim, pedagoškim programom škole može da se propiše drugačiji sistem ocjenjivanja.

Građansko obrazovanje se integriše u zahtjeve maturskog ispita starije srednje škole. Maturski ispit je nacionalno sredstvo standardizovanog testiranja i u skladu je sa Osnovnim nacionalnim kurikulumom i okvirnim kurikulima. Maturski ispit služi kao prijemni ispit za više obrazovanje. Istorija je jedan od obaveznih predmeta; ona uključuje brojna pitanja koja su srodnna pitanjima građanskog obrazovanja.

Uloga nevladinog sektora i organizacija za mlade

Brojne nevladine organizacije imaju važnu ulogu, na primjer u oblasti građanskog obrazovanja one organizuju programe kontinuiranog profesionalnog razvoja (CPD) za nastavnike i nacionalne manifestacije za učenike (takmičenja, ljetnje kampove, volonterski rad).

Debatne kompetencije mogu se razviti u okviru više programa koje sprovode udruženja i druge nevladine organizacije, od kojih su najpoznatije:

Model evropskog parlamenta (MEP – Európai Parlament Modell)

MEP je mreža škola na nacionalnom i evropskom nivou. Mreža organizuje igre simulacije rada Evropskog parlamenta za učenike starosti od 16–19 godina. Cilj ovog programa je da se mlađim ljudima da uvid u rad Evropskog parlamenta i da se poboljša njihova svijest o evropskim građanskim vrijednostima. Debatni format se fokusira na relevantna i obično duboko podijeljena pitanja, naglašavajući razvoj vještina kritičkog mišljenja, i toleranciju za drugačije stavove.

Fondacija za demokratsku omladinu (DIA – Demokratikus Ifjúságért Alapítvány)

DIA je NVO za rad mladih u zajednici i debaterstvo (Evropski strukturirani dijalog i Nacionalni savjet mladih) koja je aktivna u oblasti građanskog i globalnog obrazovanja. Na primjer, DIA je koordinirala šest kampanji Nacionalnih dana rada mladih u zajednici (KöZÖD! ÖFN), lokalnih kampanja za podizanje svijesti o društvenoj odgovornosti i demokratskoj participaciji, na desetine sesija za obuku nastavnika za rukovođenje projektima, formalno debaterstvo, životni razvoj, zaposlivost, preduzetništvo i građanske vještine, zatim sesije obuke mladih aktivista za liderstvo i vještine saradnje, programe o međunarodnoj razmjeni studenata itd.

Udruženje Civitas (CivitasEgyesület)

Udruženje organizuje „Građanin u evropskoj demokratiji”, nacionalno takmičenje za učenike više srednje škole koje ima za cilj jačanje svjesnog i aktivnog građanstva.

Magyarországi Diákönkormányzatok Egyesülete (MODE)/Udruženje za mađarska vijeća učenika

Udruženje ima za cilj pružanje podrške radu učeničkih savjeta, poboljšanje njihove saradnje, pomaganje učenicima da usvoje demokratske stavove i pripreme ih za aktivnu ulogu u javnom životu.

Istraživanje

Nekoliko istraživačkih projekata nedavno sprovedenih od strane Mađarskog Instituta za istraživanje i razvoj obrazovanja imali su elemente obrazovanja za demokratsko građanstvo. To uključuje redovno anketiranje školske uprave (od kojeg dolaze informacije za publikaciju „Izvještaj o mađarskom javnom obrazovanju“, koji se objavljuje svakih 3-5 godina), istraživanje o socijalnom partnerstvu u obrazovanju, procjenu uticaja programa (npr. alternativno rješavanje sukoba). Neki od istraživačkih projekata proučavali su studentska udruženja koji su forumi za iskustveno učenje. Ostale važne istraživačke teme uključuju uslove učenja ugroženih učenika, kao i segregaciju i isključenost. Institut ima dobre kontakte sa istraživačkim timovima na fakultetima koji proučavaju predrasude prema učenicima i drugim problemima mladih.

Primjeri dobre prakse

Program društvene solidarnosti (TÁRS, 2011–2012)

Učenje iz ličnog iskustva poboljšava socijalnu osjetljivost i nekoliko drugih kompetencija (kooperaciju, rješavanje problema, rukovođenje projektima, odgovorno donošenje odluka, menadžerske sposobnosti itd.) koje su neophodne za dobijanje savjesnog i odgovornog građanina.

Program TÁRS je podržavao inicijative koje služe društvenim ciljevima i ciljevima zajednice na lokalnom nivou. Na primjer:

- Društvenu aktivnost koja služi ciljevima zajednice (npr. redovne posjete starima, djeci i porodicama kojima je potrebno obaviti trgovinu, kućne poslove, čišćenje i popravku)
- Programe, aktivnosti, pripremljene i organizovane u saradnji sa društvenim i obrazovnim institucijama (npr. zajednički sportski događaji, ekskurzije, pozorišne predstave u institucijama za zbrinjavanje djece, čišćenje u stračkim domovima)
- Aktivnosti sa osobama/grupama u ekonomski nepovoljnem položaju koje žive u školskim sredinama (umjetničke i zanatske radionice, sportski događaji, zajedničke manifestacije, folklor, animaciju dječjih programa u klubovima za odrasle sa kvalifikovanim asistentima, pomoći za osobe sa posebnim potrebama i njihove porodice)
- Aktivnost koja ima za cilj zaštitu javnih građevina i prostora (npr. farbanje ograde, uređenje parka, sađenje drveća, građenje, popravka, čišćenje).

Na ovakav način mladima se ukazuje mogućnost da se pripreme za aktivno građanstvo.

Vlada smatra da načelo solidarnosti i volonterskog rada i uspostavljanje takvog stava podrazumijevaju visok prioritet u smislu sektorski specifične socijalne politike, stoga je ona uključila ovu inicijativu u javni obrazovni sistem i uvela 50-satni rad u zajednici kao predušlov za sticanje srednjoškolske diplome. Načela ove mjere su navedena u Zakonu o javnom obrazovanju iz 2011. godine (pogledajte u nastavku).

Rad u zajednici

Prema Zakonu o javnom obrazovanju „rad u zajednici je aktivnost u svrhu socijalne i ekološke zaštite koja se koristi u obrazovne svrhe, sprovodi se individualno ili u grupi za dobrobit lokalne zajednice učenika, sprovodi se organizovano i ne zavisi od finansijskih interesa“. Pitanje dobijanja srednjoškolske diplome takođe će zavisiti od dokaza o završetku pedeset sati društveno korisnog rada (ovo će po prvi put biti potrebno u slučaju srednje škole počev od 1. januara 2016. godine).

Iskustveno učenje na efikasan način obogaćuje učenička iskustva profesionalne orijentacije kao dijela cjeloživotnog učenja, razbija predrasude prema osobama s invaliditetom, starijim osobama i vulnerablem grupama, razvijajući osjećaj društvene solidarnosti i obrazovanja za demokratsko građanstvo.

Rad u zajednici je ugrađen u kontinuirane, redovne aktivnosti od 9-11. razreda, što rezultira velikim pedagoškim uticajem, pripremom za aktivnosti i obradom tih iskustava. Aktivnosti mogu uključivati:

- Društvenu aktivnost koja služi ciljevima zajednice (npr. redovne posjete starima, djeci i porodicama kojima je potrebno obaviti trgovinu, kućne poslove, čišćenje i popravku)
- Programe, aktivnosti, pripremljene i organizovane u saradnji sa društvenim i obrazovnim institucijama (npr. zajednički sportski događaji, ekskurzije, pozorišne predstave u institucijama za zbrinjavanje djece, čišćenje u stračkim domovima)
- Aktivnosti sa osobama/grupama u ekonomski nepovoljnem položaju koje žive u školskim sredinama (umjetničke i zanatske radionice, sportski događaji, zajedničke manifestacije, folklor, animaciju dječijih programa u klubovima za odrasle sa kvalifikovanim asistentima, pomoć za osobe sa posebnim potrebama i njihove porodice)
- Aktivnost koja ima za cilj zaštitu javnih građevina i prostora (npr. farbanje ograde, uređenje parka, sađenje drveća, građenje, popravka, čišćenje) itd.

Društveno koristan rad takođe ima pozitivan uticaj na demokratski odnos između nastavnika i učenika, smanjuje agresiju među učenicima i poboljšava komunikaciju adolescenata i njihovih roditelja.

Nacionalni program Rad u zajednici podržava web-stranica, koju održava Mađarski institut za istraživanje i razvoj u obrazovanju, a gdje se mogu pronaći korisne informacije i odgovori na pitanja učenika, nastavnika i institucija domaćina.

Obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava u CRNOJ GORI

Političko-pravni kontekst

- Položeći od tradicionalnih vrijednosti crnogorskog obrazovnog sistema, ali i želje da se u njega uključe savremene evropske vrijednosti, Knjiga promjena (2001) posebno afirmiše principe demokratizacije, poštovanja svih u obrazovnom sistemu i davanja jednakih prava svima na obrazovanje, sa ciljem izgradnje građanskog demokratskog društva. **Opšti zakon o obrazovanju** (2003, 2013), kao i ostali zakoni koji se odnose na pojedine nivoje obrazovanja, prate pomenute principe i omogućavaju njihovu neposrednu implementaciju u praksi.
- Ustav Crne Gore (2007), kao najviši pravni akt garantuje svim građanima osnovna ljudska prava i slobode koje su potvrđene međunarodnim sporazumima i deklaracijama, zaštititu od svih oblika diskriminacije i čuvanje ljudskog dostojanstva.
- Promjene u obrazovnom sistemu Crne Gore vođene su najvišim pravnim aktom Države, ali i svih relevantnih međunarodnih dokumenata i deklaracija koje se odnose na čuvanje ljudskog dosojanstva i garantovanje jednakog statusa svih građana u svim sferama društvenog života. Tako je pred obrazovanjem postavljen cilj da pripremi mlade za aktivno i odgovorno ponašanje i život u demokratskom društu, pa se kroz nove predmete građansko vaspitanje i građansko obrazovanje, ali i kroz ukupan kurikulum razvijaju građanske kompetencije koje su prepoznate u nizu ključnih kompetencija koje prepoznaće evropski obrazovni sistem.
- Crna Gora je prepoznala da su obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava ukupna poluga sistema obrazovanja u cilju stvaranja demokratske ličnosti, razvoja dijaloga, tolerancije, saradnje, razumijevanja i poštovanja kulturnih i drugih razlika, mirnog razrješavanja konflikata. Kroz niz aktivnosti u školi i van nje, kroz programe za demokratsko građanstvo i ljudska prava, snažno se utiče na ukupan razvoj ličnosti, posebno emocionalni razvoj u cilju stvaranja empatije za druge, razumijevanja, saradnje, poštovanja, solidarnosti i razvoja pozitivnih životnih stavova.
- Zato je našim obrazovnim sistemom predviđeno da se osnovna znanja, vještine i vrijednosti Obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava ne uvode samo kroz obavezne i izborne predmete, već da se afirmišu kao princip u nastavi, da se razvijaju na svim nivoima obrazovanja, da se realizuju kroz ukupan obrazovni sistem, kao i druge oblike neformalnog i informalnog obrazovanja.

Nastavni plan i program

EDC/HRE je uključeno u školski plan i program u sljedećim oblicima:

Uključen je kao obavezan predmet u šesti i sedmi razred osnovne škole sa po jednim časom sedmično. Takođe, građansko obrazovanje je uvedeno kao izborni/obavezni predmet u sva četiri razreda gimnazije, a kurikulum predmeta sociologija za srednje stručne škole je redizajniran tako da su u njega uvedeni osnovni koncepti EDC/HRE. Značajno je da približno 50% učenika bira gađansko obrazovanje kao izborni predmet. U nastavi se takođe njeguje i insistira se na kroskurikularnim principima na svim nivoima, i snažnijoj korelaciji sa svim predmetima, a posebno sa predmetima kao što su **Istraživanje humanitarnog prava, Istorija religije, Zdravi stilovi života, Evropska unija, Evroske integracije i sl.** U programe obrazovanja odraslih/cjeloživotno učenje uvedeni su posebni moduli koji se odnose na EDC/HRE. Na osnovu analiza praktične realizacije programa, ali i savremenih evropskih tendencija i preporuka (Čarter) programi se redovno osavremenjavaju.

Kurikulumi za EDC/HRE su veoma fleksibilni i otvoreni u smislu da je 15-20% nastavnog programa ostavljeno da planiraju nastavnici zajedno sa učenicima u zavisnosti od njihovih interesovanja i aktuelnih potreba.

Obavezne teme u VI razredu su *porodica, škola, lokalna zajednica, narod i država*.

Obavezne teme u VII razredu su *autoriteti i uzori, suživot sa razlikama, ljudska – dječja prava, slobode, odgovornost; demokratija, civilno društvo, građanin; međuzavisnost i društvo budućnosti*.

Prilikom definisanja ciljeva i ishoda učenja, akcenat se stavlja na đački aktivizam, istraživanje i rješavanje problema primjenom projektne i drugih metoda, te građenje dobrih odnosa u svim društvenim grupama.

U gimnaziji je Građansko obrazovanje uvedeno u sva četiri razreda na sljedeći način: Prvi razred gimnazije: 1 čas sedmično sa sljedećim temama: Uvod u predmet, Moj život u zajednici - ja, drugi, zajednica!, Moja uloga u demokratskom društvu - ja građanin!, Porodica, rodne, generacijske i kulturne razlike., Autoriteti i uzori u životu mladih.

Drugi razred gimnazije: 1 čas sedmično, teme: Uvod u predmet, Lokalna zajednica, Škola, Ljudska prava – odgovornost – prava djeteta, Autoritet – društvena moć, Ekologija – umjeće življjenja sa prirodom.

Treći razred gimnazije, 2 časa sedmično, teme: **Uvod u predmet, Država, Demokratija, Politički sistem moje države, „Učenje javnih službi”, Civilno društvo, Narod – nacija – kolektivni identitet, Tradicija – kultura, Religija, Multikulturalnost i inkulturalnost, Zdravi stilovi života.**

Četvrti razred gimnazije, 2 časa sedmično, teme: obavezne teme: Uvod u predmet, Informisanje i masovni mediji- refleksija i stvarnost, Svet „globalno selo“, Međunarodna i regionalna povezanost, Ujedinjena Evropa, Tržište i demokratija, Zanimanje, profesija i rad, Siromaštvo, demografski rast i savremeni svijet, Rizik i društvena pokretljivost, Održivi razvoj, Ljudska prava – univerzalizacija – standardi i zaštita.

Nastavni programi predmeta Građansko vaspitanje i Građansko obrazovanje su osnovni stubovi obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava ali se stvara klima i uslovi u školi da se osnove ideje i znanja obrazovanja za demokratsko građanstvo realizuju kroz srodne predmete, bilo obavezne, bilo izborne, kao i sve ostale predmete i vannastavne aktivnosti i različite projekte koji se realizuju u školi.

Cilj je da škola postane model demokratske zajednice kojoj će svi doprinositi i u kojoj će se svi dobro osjećati. Škola je drugi dom za učenike, i ona uistinu to treba da postane. Tako da je građansko obrazovanje i vaspitanje promovisano i kao princip rada i ponašanja svih u školi.

Tako je otvoren put i raličitim vidovima neformalnog i informalnog sticanja znanja iz ove oblasti za sve učesnike u nastavnom procesu i sve građane. Realizovani su brojni projekti počevši od „Obrazovanje za aktivno demokratsko građanstvo”, „Obrazovanje za suživot sa razlikama”, projekat „Građanin”, kao i mnogi drugi koji su ostavili snažan trag u našem obrazovnom sistemu i kod učenika i kod nastavnika i kod roditelja.

Obuka nastavnika

Primjena novih nastavnih planova i programa počela je postupno, u osnovnoj školi 2004/05. i gimnaziji 2006/7. godini. Da bi implementacija bila uspješna, pristupilo se u prvom redu sistematskoj obuci nastavnika.

Nastavnim programom građanskog vaspitanja predviđeno je da svi nastavnici mogu predavati ovaj predmet uz odgovarajuću obuku, dok u gimnaziji građansko obrazovanje mogu predavati profesori sociologije i filozofije.

Definisani su osnovni moduli obuke koji se odnose na Osnovne koncepte predmeta, Interakstivne metode nastave/učenja, procjenjivanja i ocjenjivanja postignuća učenika, kao i modul Politička filozofija.

Treba istaći da su nastavnici koji su određeni da predaju predmet Građansko vaspitanje u osnovnoj školi prošli bazičnu obuku od 4 pomenuta modula. Zavod za školstvo je institucija koja vodi računa o stručnoj obuci nastavnika i dosada je organizovan veliki broj seminara koji su posvećeni temama građanskog vaspitanja i obrazovanja.

Osim toga, svake godine Ministarsvo prosjeće na predlog Zavoda za školstvo potvrđuje akreditaciju programa stručnog usavršavanja nastavnika za sve nastavne struke i sve nivoje obrazovanja, tako je ovaj proces obuke nastavnika otvoren prema svima: NGO, fakultetima, stručnim udruženjima nastavnika i dr.

Kad je u pitanju obuka nastavnika građanskog vaspitanja i obrazovanja, definisano je više modula obuke koji se smatraju naprednjim i koje škole i nastavnici mogu birati shodno svojim potrebama.

Na nastavničkim fakultetima se povremeno organizuju fakultativni kursevi sa temom obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava.

Ocjenvivanje

Procjenjivanje i ocjenjivanje postignuća učenika iz ovih predmeta podliježe uobičajenoj proceduri za sve predmete. Ocjene su brojčane od jedan do pet, mada na više okruglih stolova i seminara otvarana je rasprava o specifičnostima ocjenjivanja ovih predmeta i sugerisano nastavnicima da i kroz ocjenjivanje koje je sastavni dio nastave/učenja razvijaju samopoštovanje i samopouzdanje učenika, kritičan odnos prema svim društvenim fenomenima, kao i svoje mjesto i ulogu u njima.

Uloga nevladinog sektora i organizacija za mlade

Uloga nevladinih organizacija u procesu uvođenja građanskog vaspitanja/obrazovanja u naš Obrazovni system je zaista velika od samog početka. Nevladine organizacije su podržavale i vodile mnoge aktivnosti i projekte koje smo realizovali u proteklom periodu. Možemo pomenuti: Kultur – kontakt iz Austrije koji je realizovao dva velika projekta „Obrazovanje za aktivno demokratsko građanstvo“ i „Obrazovanje za suživot sa razlikama“, Montenegro-Civitas centar koji je u dugom vremenskom periodu (10 godina) realizovao Projekat „Građanin“, koji je od nastavnika i učenika veoma dobro prihvaćen i čije se ideje i nastavna tehnologija i danas koriste u nastavi. U obuci nastavnika učesvovali su i OEBS, Centar za građansko obrazovanje koji je zajedno sa Zavodom za školstvo kreirao Strategiju Građanskog vaspitanja i Građanskog obrazovanja 2007 – 2010. (Podgorica, 2007), zatim UNICEF, Institut za otvoreno društvo, Savjet Evrope i dr.

Zavod za školstvo je zajedno sa nevladnim sektorom učestvovao u mnogim aktivnostima koje je pokretao Savjet Evrope preko Mreže za obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava za Jugoistočnu Evropu sa ciljem unaprjeđenja regionalne saradnje iz ove oblasti i razmijene iskustava. Pomenjući neke manifestacije: 2005. godina – proglašena je Evropskom godinom građanstva kroz obrazovanje, 2008. godina – Godina interkulturnog dijaloga i dr. Učesnici iz Crne Gore su učestvovali u realizaciji pomenutih aktivnosti, bilo da su učestvovali u regionalnim i međunarodnim kampovima, učestvovali na nagradnim konkursima, pripremali odgovarajuće prezentacije u školi i van nje. Tako je urađeno više interkulturnih projekata „Obrazovanje za suživot sa razlikama“ u kojima su učenici istraživali kulturne osobenosti svoje sredine, tražili niti povezivanja, tolerancije, međusobnog poštovanja i suživota.

I druge nevladine organizacije realizuju aktivnosti vezane za obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, npr. NVO Nansen dijalog centar realizuje projekat „Obrazovanje za mir“, NVO Pedagoški centar je realizovao projekta „Obrazovanje za društvenu pravdu“ i dr.

Istraživanje

U proteklom periodu od uvođenja predmeta Građansko vaspitanje i Građansko obrazovanje u naš obrazovni sistem urađeno je više istraživanja i evaluacija nastave i učenja.

Prvo istraživanje je sproveo Zavod za školstvo 2007. godine u saradnji sa NVO Centar za građansko obrazovanje. Pritom su anketirani nastavnici, učenici i roditelji. Prvi zaključak je da je predmet dobro prihvaćen od sve tri strane i da treba nastaviti sa njegovom implementacijom i osavremenjivanjem sadržaja, metoda rada, ali i većeg uključenja roditelja u ovaj proces.

Sljedeće istraživanje su sproveli strani eksperti 2008. godine na uzorku od 12 osnovnih škola i 7 gimnazija. I ovo istraživanje je pokazalo da se predmetu Građansko vaspitanje/obrazovanje poklanja dovoljno pažnje u nastavi, da je dobro prihvaćen od strane nastavnika, uprave škole, učenika i njihovih roditelja.

Urađeno je i regionalno istraživanje „Građansko obrazovanje u Jugoistočnoj Evropi“ u saradnji sa „Civitas“ iz BiH, a odnosilo se na znanja učenika o građanstvu, ljudskim pravima i demokratiji, kao i stavovima učenika o građanskom obrazovanju u školi, njihovoj političkoj kulturi i poznavanju evropskih integracija.

Urađen je obiman projekat „Evaluacija reforme obrazovanja u Crnoj Gori (2010-2012)“. Ovaj istraživački projekat realizovan je u organizaciji Mreže fondacija za otvoreno društvo i NVO Pedagoškog centra Crne Gore i uz kontinuiranu podršku Ministarstva prosvjete i sporta, Zavoda za školstvo i Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva. U ovom projektu posebno je istraživana kompetencija za aktivno demokratsko građanstvo ne samo kroz predmete Građansko vaspitanje/obrazovanje već kroz ukupan kurikulum i praktikovanje demokratije u školi. Rezulati se mogu naći na sajtu Zavoda za školstvo (www.zavodzaskolstvo.gov.me).

Takođe, Zavod za školstvo vrši povremena interna istraživanja kroz koja mjeri ukupan kvalitet nastave. Jedno od istraživanja koje se posebno bavi atmosferom rada u školi, položajem učenika i njihovih prava, sloboda i odgovornosti sprovedeno je 2012. godine pod nazivom Položaj učenika/ca u školi.

Primjeri dobre prakse

Brojne aktivnosti i primjeri dobre prakse se na različite načine prezentuju stručnoj i drugoj javnosti.

Održana su brojna takmičenja na školskom, regionalnom i nacionalnom nivou u Projektu „Građanin“ na kojima su učenici prezentovali svoja portfolia, na kojima su predstavljali različite probleme iz svoje sredine i načine kako ih rješavati. Ovi događaji su bili popraćeni u najširoj javnosti i masmedijima.

U škole je uveden sistem Profesionalnog razvoja nastavnika, tako da veoma često nastavnici na radionocama koje se realizuju u školama predstavljaju iskusta iz prakse, dobre primjere i rezultate rada sa učenicima.

Takođe, na seminarima koji se redovno organizuju nastavnici razmjenju primjere dobre prakse.

Postoje časopisi za nastavnike u kojima se takođe piše o dobrom iskustvima, a što nastavnicima pomaže da unaprijede svoj rad. Neki od njih su: Vaspitanje i obrazovanje, Prosvjetni rad, časopis Profesionalni razvoj nastavnika u Crnoj Gori koji izdaje Zavod za školstvo.

Reference

Školskom planu i programu može se pristupiti na web-stranici Zavoda za školstvo <http://www.zavodzaskolstvo.gov.me>

Knjiga promjena, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica 2001

Strategija građanskog vaspitanja i građanskog obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u Crnoj Gori, 2007-2010. Zavod za školstvo u saradnji sa Centrom za građansko obrazovanje, 2007

OBRAZOVANJE ZA DEMOKRATSKO GRAĐANSTVO I LJUDSKA PRAVA U RUMUNIJI

Političko-pravni kontekst

Rumunija je trenutno dio **svih pravnih instrumenata Vijeća Europe**, OECS-a i Ujedinjenih nacija, koji se odnose na pravo na obrazovanje, prava manjina, prava djeteta, uklanjanje svih oblika diskriminacije, zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda. Prema članu 20.1 rumunskog Ustava, ustavne odredbe se odnose na prava i slobode građana, koji se tumače i primjenjuju u skladu sa Opštom deklaracijom o ljudskim pravima i osnovnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava kojih se Rumunija pridržava.

Dalje, članak 20.2 propisuje da u slučaju neusklađenosti između domaćeg zakonodavstva i međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava koje Rumunija zastupa, prevladaće međunarodni propisi.

Zakonski okvir koji omogućuje obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava takođe uključuje dokumente predstavljene u nastavku:

- **Zakon o nacionalnom obrazovanju 1/2011** propisuje pravo na obrazovanje za sve građane i cilj da se pruži obrazovanje koje poštaje ljudsko dostojanstvo, ljudska prava i osnovne ljudske slobode. Moralne i građanske vrijednosti, kao i poštovanje prirodne, društvene i kulturne sredine se navode kao stubovi nacionalnog obrazovanja. Društvene i građanske kompetencije se spominju kao obrazovni ciljevi, zajedno s drugim ključnim kompetencijama koje je utvrdila Evropska komisija (komunikacija na maternjem jeziku i na barem dva strana jezika, matematika, osnovne kompetencije na području prirodnih nauka i tehnologiji, smisao za inicijativu i preduzetništvo, digitalna kompetencija, kulturna svijest i izražavanje, učenje radi učenja).
- **Zakon 272/2004 o zaštiti i promovisanju prava djeteta** garantuje poštovanje prava djece u skladu sa sljedećim načelima: poštovanje i promovisanje najviših interesa djeteta kao prioritrenih, jednakih mogućnosti i nediskriminacije, osiguravanje stabilnosti i kontinuiteta, brige, vaspitanja i obrazovanja djece, uzimanje u obzir djetetovo etničko, vjersko, kulturno i jezično porijeklo pri odlučivanju o mjerama zaštite [Član 6 (a, b, i)]; prava djeteta koja treba da poštaju nastavnici u nastavnom procesu, informisanost o dječjim pravima, kao i o načinu njihove primjene [Član 48 (2)].
- **Zakon br. 116/2002 o sprječavanju i borbi protiv socijalne marginalizacije** propisuje novčanu podršku osobama školske dobi koje pripadaju porodicama koje imaju pravo na minimalni dohodak, imaju dvoje ili više djece u sistemu obaveznog obrazovanja, time što im nudi stipendije [Članak 19. (1-4)].

Nastavni plan i program

Nacionalni kurikulum je glavni instrument za implementaciju EDC/HRE. On je uveden 1998-1999. godine i revidiran je nekoliko puta. EDC/HRE je uključen u školski program u sljedećim oblicima:

- A. **Formalno učenje koje se bazira na kurikulumu** koji se sprovodi kao hronološki ocjenjivano učenje sa sistematičnom strukturuom, izvodi se u specijalizovanim institucijama na različitim nivoima obrazovanja (predškolskom, osnovnoškolskom, niže srednjem, srednjem, obrazovanju nakon srednje škole), a primjenjuje ga specijalizovano osoblje (pedagozi, nastavnici/učitelji)

A.1. Uobičajeni osnovnoškolski kurikulum (obavezni predmeti) u toku obaveznog obrazovanja:

- Kurikulum za disciplinu građanskog obrazovanja, treći razred, 1 čas nedjeljno. Ovaj nastavni plan uključuje, kao dio sadržaja učenja, teme kao što su *Pravila grupe: prava i odgovornosti unutar grupe*;
- Kurikulum za disciplinu građanskog obrazovanja, četvrti razred, 1 čas nedjeljno. Ovaj nastavni plan uključuje *Prava djeteta* kao dio sadržaja učenja,;
- Kurikulum za disciplinu Građanske kulture, sedmi i osmi razred, 1-2 časa nedjeljno. Ovi nastavni programi, kao dio sadržaja učenja, uključuju teme poput *Građanska prava i dužnosti, Ljudska prava* (7. razred), *Sloboda i odgovornost, Pravda i jednakost* (8. razred).

Dakle, pitanja u vezi građanstva i obrazovanja za ljudska prava predstavljaju conceptualnu srž razvoja kurikuluma u okviru Humanističkih i društvenih nauka, a u vazi sa moralnim i građanskim obrazovanjem za mir, pravdu i socijalnu jednakost.

Ljudska prava, mir i sigurnost ljudi uključeni su u socio-kulturne teme obrazovanja za održivi razvoj, koje takođe uključuju: rodnu ravnopravnost, kulturnu raznolikost, interkulturno obrazovanje, zdravstvenu edukaciju i kvalitet života, dobro upravljanje (transparentnost, slobodu izražavanja, doprinos razvoju politike), obrazovanje za zaštitu kulturne baštine i lokalna istorija.

A.2. Teme iz EDC/HRE u obrazovanju koje nije obavezno

- kurikulum za disciplinu Sociologija, 2 časa nedjeljno unutar opštih srednjih škola, specijalizovanih za društvene nauke, uključuje teme kao što su: *društveni problemi - diskriminacija, kriminalitet, društveni sukobi, korupcija, siromaštvo*;
- kurikulum za disciplinu Filozofija (1-3 časa nedjeljno zavisno od profila specijalizacije), uključuje teme kao što su: *Sloboda i društvene i političke odgovornosti, Jednakost i pravda, Ljudska prava*;
- kurikulum za disciplinu Društvene nauke (1 čas nedjeljno unutar opštih srednjih škola specijalizovanih za društvene nauke i unutar stručnih srednjih škola, vojnog profila, specijalizovanih za društvene nauke), uključuje teme kao što su: *Demokratska načela i građanstvo*.

A.3. Intekurikularna tema/problem ili kroskurikularni predmet (u okviru nekih disciplina kakve su Istorija, Rumunski jezik i književnost, Strani jezici itd.)

A.4. Nacionalna ponuda za Školski kurikulum (izborni predmeti)

- školski program za izborni predmet „Građansko obrazovanje“, stariji razredi srednje škole (svi profili škola), 1 čas nedjeljno (odgovarajući udžbenik je na raspolaganju);

- školski program za izborni predmet „Obrazovanje za demokratiju”, stariji razredi srednje škole, 1 čas nedjeljno;
- školski program za izborni predmet „Institucije EU”, stariji razredi srednje škole, 1 čas nedjeljno;
- školski program za izborni predmet „Međunarodno humanitarno pravo”, stariji razredi srednje škole, 1 čas nedjeljno (disciplina se sprovodi na osnovu odgovarajućeg udžbenika i priručnika za nastavnike).

Kao dio formalnog nastavnog plana i programa, programi učenja za svaki predmet predstavljaju opšte i posebne kompetencije, sadržaj i željene aktivnosti koje je potrebno organizovati u toku nastave ili kao vannastavne aktivnosti.

B. Neformalno učenje/obrazovanje, koje se sprovodi kroz vannastavne obrazovne aktivnosti kao alternativa za formalni sistem učenja koji se bazira na kurikulumu, a koje se sprovodi od strane raznih obrazovnih institucija, samostalno ili u saradnji s drugim organizacijama - bilo vladinim ili nevladinim – na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou.

Obuka nastavnika

Inicijalnu obuku sprovode fakulteti/odsjeci za obuku nastavnika, na osnovu okvirnog kurikuluma koji je odobren od strane Ministarstva obrazovanja. Obično su nastavnici građanskog obrazovanja i ljudskih prava stekli diplomu iz oblasti istorije, društvenih nauka, filozofije, psihologije, pedagogije, prava, ekonomije ili političkih nauka. Do sada nije bilo univerzitetskih programa za obrazovanje budućih nastavnika iz oblasti EDC/HRE. U ovom kontekstu, **stručna obuka** nastavnika za demokratsko građanstvo je od velike važnosti. Međutim, obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava je zastupljeno u početnoj obuci na nekim univerzitetima/fakultetima koji obučavaju nastavnike društvenih nauka, u vidu tema koje su integrisane u širi program (na primjer *Upravljanje razredom*) ili kao izborni predmet.

Stručnu obuku mogu vršiti brojne obrazovne institucije (javne, nevladine ili privatna preduzeća). Seminari moraju biti akreditovani od strane Ministarstva obrazovanja, na osnovu utvrđene metodologije. Obuka u području referenci je dostupna, ali nije obavezna. Mnogi akreditovani programi za stručnu obuku nastavnika, uključujući i one za demokratsko građanstvo i ljudska prava (na primjer demokratsko okruženje za učenje, razrješenje sukoba, učešće učenika, prava djeteta i sl.) sprovode se pod pokroviteljstvom Evropskog socijalnog fonda. Nastavnici učestvuju i u aktivnostima obuke koju organizuju međunarodne institucije/tijela/organizacije (Savjet Evrope, Evropska unija, UNICEF, UNESCO, UNHCR) ili drugim aktivnostima bilateralne ili multilateralne saradnje u obrazovanju i stručnoj obuci itd.). Učešće nastavnika u programima stručne obuke je obavezno, mada su teme ovih programa veoma raznolike (tj. upravljanje projektima i programi koji se tiču ljudskih i dječijih prava).

Ocjenvivanje

Metode ocjenjivanja nastavnika koji predaju grupu predmeta srodnih obrazovanju za demokratsko građanstvo su slični onima koje koriste nastavnici koji predaju ostale predmete; u isto vrijeme, ove metode su prilagođene psihološkim posebnostima učenika i specifičnostima predmeta; one uključuju takozvane tradicionalne, ali i alternativne metode (usmeno ispitivanje, pismene zadatke, portfolio, ocjenjivanje vršnjaka i projekte za davanje povratnih informacija).

U osnovnoškolskom obrazovanju, za ocjenjivanje učinka učenika koriste se opisne ocjene: *nedovojan, dovoljan, dobar, veoma dobar i odličan*.

U toku niže i više srednje škole procjena uspješnosti učenika vrši se numeričkim ocjenama (od 1 do 10). Prelazak učenika iz jednog razreda u sljedeći (unutar istog obrazovnog ciklusa) je povezan s dobijenim rezultatima: najmanje 5,00 za svaki predmet kao konačnom prosječnom ocjenom, a najmanje 6,00 za vladanje.

Novi sistem procjene i ocjenjivanja mora se razvijati kao posljedica donošenja novog zakona o obrazovanju. Zakon navodi da će se procjena usredsređivati na kroskurikularne teme i vještine i na svih 8 ključnih kompetencija, uključujući i onu koja se odnosi na društvene i građanske sposobnosti, u vidu usmenog ispita.

Uloga nevladinog sektora i organizacija za mlade

Nevladine organizacije vode brojne projekte i aktivnosti u području formalnog obrazovanja (predlaganjem nastavnih planova i izvora učenja za školski nastavni plan i program), neformalno obrazovanje i obrazovanje nastavnika (neke od njih vode akreditovane obuke za nastavnike).

Ostali projekti promovišu prava osoba pripadnika nacionalnih manjina. Među njima, sljedeće organizacije razvile su uspješne i inovativne projekte: Interkulturalni Institut u Temišvaru, Centar za resurse i etničko-kulturnu raznolikost (Kluž), Asocijacija *Divers Association* (Targu Mureš), Regionalni centar PER (Bukurešt i Targu Mureš), Educația 2000 + centar (Bukurešt), Pro-evropska liga (Targu Mureš), Fondacija novi horizonti, Asocijacija *Prosper ASE* (Bukurešt), Euro Ed (Jaši), ograna AIESEC rumunskog đačkog udruženja i sl.

Program za promociju prava djeteta *I mi imamo prava* sproveden od strane organizacije „Save the Children“ na nacionalnom nivou, imao je za cilj da pripremi učenike i nastavnike preduniverzitetskog obrazovanja da prepoznaju, podržavaju i promovišu prava djece. Projekat je imao direktni uticaj na nivou nastavnog plana i programa, uvođenjem nekih izbornih predmeta na temu dječjih prava.

2010. godine sproveden je projekat Fondacije novi horizonti s ciljem razvoja vještina vezanih za aktivno građanstvo kod učenika kroz neformalne videoeve učenja. Ista NVO vodila je, 2010-2011. godine, u saradnji sa Britanskim savjetom, program poz nazivom „Aktivni građani“. Korisnici su bili mladi iz Jašija, Njamca, Hunedore, Mehedinți, Kluža i okruga Timiș. Program je imao tri glavne komponente: trening, projekte u zajednici i međunarodnu razmjenu.

Projekat *Moja prava su i tvoja prava* koji je razvila Educația 2000 + centar imao je za svoj glavni cilj pokretanje kampanje za sprovođenje načela nediskriminacije u obrazovanju (na etničkoj, rodnoj osnovi itd.), s naglaskom na poštovanju ljudskih i dječjih prava. Korisnici projekta su bili učenici, nastavnici, roditelji, lokalne vlasti, lokalni predstavnici civilnog društva.

Istraživanje

Nedavni istraživački projekti vezani za EDC/HRE koje je razvio Institut za pedagoške nauke (www.ise.ro):

- **Prava djeteta u školskom kontekstu.** Istraživanje je pokazalo nivo informisanosti i svijesti učenika po pitanju njihovih prava, izvore informacija u vezi s njihovim pravima, odraz prava djece u obrazovnoj praksi i obrazovnu klimu u školi.

- **Integriranje ključnih kompetencija u nastavne pristupe.** Naučno-straživački projekat bio je usmjeren na primjenu pilot-programa obuke koji je trebalo da osnaži nastavnike koji učestvuju u razvoju ključnih vještina učenika kroz metodologije, analizu radnih metoda za integraciju ključnih kompetencija u nastavni pristup.
- **Građanstvo i politička angažovanost mladih** –Istraživanje koje je sprovedeno u 2011. godini, a bavilo se odnosom između građanskih vrijednosti, obrazovanja i društvenog razvoja, aktivnog građanstva i učešća mladih u političkom životu.
- **Moralno i afektivno obrazovanje i uloga nastavnika u pospješivanju razvoja djece.** Ovaj naučni rad usmjeren je na identifikaciju trenutnih izazova i teškoća s kojima se suočavaju nastavnici i učenici u odnosu na moralno i afektivno obrazovanje u školi, kako bi se istražilo kako nastavnici razumiju svoju ulogu i identifikovala kritična područja početnog i stručnog usavršavanja i potrebe za poboljšanjem. *On se bazira na nekoliko ključnih pitanja: Da li škola stvara sredinu koja se uglavnom (ili isključivo) usmjerava na intelektualno obrazovanje? Da li škola priprema djecu za društveni život i je li to moguće ako se ne ostvare jake moralne smjernice i odgovarajuća klima? Jesu li nastavnici, kao stručnjaci za određeno područje, svjesni posljedica njihovog ponašanja prema moralnom i afektivnom razvoju djece? Kako možemo objasniti čestu predispoziciju roditelja i nastavnika da prebacuju odgovornost za moralno i afektivno obrazovanje jedni na druge?* Prema rezultatima istraživanja, da bi se sprovele temeljne promjene u obrazovanju, trebalo bi se početi s obukom nastavnika. Za „drugačije“ škole, obuka treba biti sprovedena „drugačije“, s naglaskom na razvoj praktičnih pedagoških vještina i na ljudsko sazrijevanje budućih nastavnika. Autentična transformacija škole i nastavnika ne može se nametnuti zakonom, ona se pojavljuje i jača na prirodan i nužan način, kao posljedica nastavnikovog načina življenja.
- **Analiza planova i programa predmeta i udžbenika** (koja se koristi u nacionalnom obrazovnom sistemu u osnovnom i srednješkolskom obrazovanju) - ovu aktivnost je koordinirao Institut za pedagoške nlike, kao dio projekata o razvoju novog referentnog okvira za nacionalni kurikulum. Ova analiza je takođe obuhvatila predmetne kurikulume i jedan broj udžbenika koji se odnose na obrazovanje za demokratsko građanstvo.

Primjeri dobre prakse

Nacionalna takmičenja za učenike predstavljaju posebnu kategoriju aktivnosti vezanih za Građansko obrazovanje i obrazovanje o ljudskim pravima. Kao kompleksne aktivnosti, ona zahtijevaju i kurikularne komponente i ekstrakurikularnu dimenziju. Od svih njih, na nacionalnom nivou su najznačajnije sljedeće aktivnosti:

- Olimpijada iz građanskog obrazovanja koja se organizuje za treći i četvrti razred (osnovnoškolski nivo) i održava se godišnje u školi/na lokalnom/regionalnom i nacionalnom nivou; Olimpijada iz građanske kulture koja se organizuje za sedmi i osmi razred (srednjoškolski nivo) i održava se godišnje u školi/ na lokalnom/regionalnom i nacionalnom nivou; u obje građanske Olimpijade učestvuju timovi od po samo dva učenika.

Oba takmičenja finansira i koordinira Ministarstvo nacionalnog obrazovanja (školski kurikulum i metodologije za školska takmičenja su dostupne na web-stranici Ministarstva za nacionalno obrazovanje - www.edu.ro).

Nacionalna strategija za zaštitu i promovisanje dječijih prava (odobrena odlukom Vlade 860/2008) ima za opšti cilj mobilizaciju resursa, čineći relevantne učesnike odgovornim za

osiguravanje efikasnog partnerstva i zaštitu prava i položaja djece u rumunskom društvu. Praćenje prava djece uključuju dva aspekta: a) praćenje implementacije prava djece, b) praćenje i kontrolu kršenja dječjih prava. Određena načela na kojima se temelji strategija, ciljne grupe, institucije odgovorne za sprovоđenje strategije (Nacionalna kancelarija za zaštitu djece ima ulogu koordinatora i nadzornog tijela), očekivani rezultati zaštite i promocije prava djeteta, proračun za sprovоđenje strategija mogu se naći u ovom dokumentu.

Tri faze su planirane za sprovоđenje strategije, što je kulminiralo operativnim planovima za sljedeće periode: 2008-2009., 2010-2011. i 2012-2013.

Prevod više publikacija koje je pripremio Savjet Evrope (na primjer, Osiguranje kvaliteta EDC/HRE, Alatke za obuku nastavnika za EDC/HRE, Podučavanje demokratiji – tom VI, i Življenje u demokratiji – tom III, Povelja o EDC/HRE) doprinio je diseminaciji i razvoju EDC/HRE.

Projekti eTwinning koji su nastali u okviru eTwinning akcije dio su Programa Evropske komisije za cjeloživotno učenje, a uključuju škole iz različitih zemalja u Evropi i imaju veliki potencijal da daju podršku EDC/HRE. Mnogi projekti eTwinning imaju jaku interkulturnu dimenziju. Oni takođe promovišu aktivno učenje, uključenost učenika u različite projekte, saradnju i odgovornost učenika i nastavnika, atmosferu koja podstiče učenje, i prisniji odnos i komunikaciju između učenika i nastavnika.

Reference

Školski kurikulum je dostupan na web-stranici Instituta za pedagoške nauke:
<http://programe.ise.ro/Programescolareinvigoare.aspx>

www.civica-online.ro

UMJESTO ZAKLJUČAKA...

Glasovi aktera EDC/HRE

Ovaj projekat ne tiče se samo učenja engleskog jezika i zajedničkog rada sa učenicima iz drugih evropskih škola, on se bavi pripremom, nas, učenika za stalni posao koji ćemo imati u budućnosti: da budemo dobri građani, da kreiramo svoje živote i svoj svijet sa strpljenjem i odgovornošću, da budemo aktivno uključeni u društveni život zajednice, da pravovremeno izražavamo svoje potrebe i želje, da koristimo pravo glasa, što je u isto vrijeme i dužnost i privilegija.

To je ono što ga čini sjajnim, zbog toga se naši napori isplate!

A.C., učenica, Škola br. 29, Galati, Rumunija, govoreći o projektu eTwinning – **Rainbow Village**: učenje građanskih vrijednosti, ljudskih prava i engleskog jezika kroz simulaciju <http://therainbowvillageproject.blogspot.ro/>

Znala sam da ne vole da pišu domaće zadatke, da na času vole da rade nešto što se ne tiče školskog materijala. Ono što nijesam znala, i vrlo mi je drago da sam to saznala o njima, spremni su da nesebično pruže pomoć drugima.

Nastavnica, Mađarska

Vremenom naučite da jedino ako uključite učenike u biranje i pregovaranje o pravilima u situacijama koje na njih utiču, možete im pomoći da postanu odgovorne osobe. Koristim priliku da ih podsjetim na „grčki“ princip: Svaka sloboda počinje od vladavine zakona.

MV, nastavnik hemije, Rumunija

Ja sam dodijeljen gospođi Rosie, kojoj se na prvi pogled sve to nije radilo. Ali, odlučio sam da učinim da ona zavoli kompjuter. Gospođa Rosie je jedna energična dama kojoj nijednog trenutka nije dosadno... uspješno otvaranje foldera nas je nasmijalo i oboje smo bili srećni da nastavimo.

Obuka o informacionim tehnologijama za stare, Mađarska

Osjećala sam se tako dobro dok sam zasmijavala mališane. Na nekoliko sati zaboravili bi okolnosti u kojima žive. (bolnička služba)

Najljepše trenutke sam doživjela kada smo bili na Pedijatriji sa Đinom, dok sam se igrala sa njom. Nijesam o tome prije razmišljala, ali možda ću biti medicinska sestra ili ljekar.

Učenica iz Mađarske, uključena u projekte rada u zajednici

Za mene, učešće u Simulaciji hrvatskog parlamenta za srednješkolske učenike je bilo vrijedno iskustvo koje sam mogao dobiti jedino u Hrvatskom saboru. Bio sam u mogućnosti da primijenim teorijsko znanje koje sam stekao u školi, i dobijem iskustvo o tome kako vlade funkcionišu, posebno zakonodavstvo. Osjetio sam odgovornost koju čovjek može da ima za svaki trenutak i za svaku riječ koja se javno izgovori. Shvatio sam kakva je vrijednost rada političara, jer svakodnevno oni donose odluke koje se odražavaju na rad čitave države. Poslije učešća u ovom projektu, odlučio sam da doprinesem društву time što ću biti aktivno uključen u politički život u mom gradu.

<http://itv-sabor.hr/itvevents/ass.aspx?ID=6>.

Ivan Kurecic, 4. razred
Srednja škola, Bedekovcina, Hrvatska

Iz ovog predmeta lekcije se ne uče napamet. On nas podstiče da razmišljamo i primjenjujemo stečeno znanje u životu - to su njegovi ciljevi. Ali, za mene lično, najljepši trenutak je kada osjetim da moj razred nije samo gomila stidljive djece, već zajednica, u kojoj dijelimo ista osjećanja u trenutku kada učimo nešto novo kao pojedinci ili kao grupa. I zaista, Građansko obrazovanje nije školski predmet, već nauka koju svi učimo u toku života.

Mirela Rujović, 8. razred
Osnovna škola „Štampar Makarije“, Podgorica, Montenegro